

Från rasbiologi till kulturbiologi

Henrik Arnstad, historiker, författare och journalist

En ny företeelse har gjort entré i det västerländska samtalet: Kulturbiologin. Föreställningen att en människas kulturella identitet är biologisk – och därmed omöjlig att förändra. Politiska idéer om "kulturernas krig" gör denna tanke extremt farlig.

Inte förrän 1956 upphörde Statens institut för rasbiologi i Uppsala att existera, under detta namn.¹ Men själva begreppet *rasbiologi* hade på 1950-talet för länge sedan blivit en anomali. Redan under 1930-talet var benämningen besvärande, en utveckling som accelererade 1945 utifrån erfarenheterna av nationalsocialismens brottslighet.²

Den rasbiologiske "fienden"

Grunden för rasbiologin var definitionen av ett "vi" (fysiskt fullgoda och rasligt önskvärda människor) vilka upplevdes som hotade av "dem". Dessa kunde vara sjuka, uppfattas som *efterblivna* eller – bland mer radikala – tillhöra "icke önskvärda befolkningsskikt" eller "raser". Denna indelning av mänskligheten i "vi" och "dem" krävde en gränsdragning, som alltså uppfattades som biologisk – och därmed ärftlig – till sin natur. Detta är av vikt.

För även om rasbiologins teoretiker och förespråkare många gånger ansåg sig vilja väl, även gentemot "dem", fanns alltså den grundläggande värderingen – oftast outtalad – att vissa *rasliga* egenskaper utgjorde ett hot mot "oss". Något i den oönskades rasbiologi innebar ett fientligt element gentemot det välfungerande samhället (både i samtiden och i framtiden), mot den nordiska "rasen", etcetera. De två orden "ras" och "biologi" kopplades ihop till ett enda ord, vilket innebar att vissa människor – vars rasliga biologi underkändes – skulle bekämpas. På ett eller annat sätt. Resultatet kunde annars bli en raslig misär, vilket inträffat i stora delar av världen. "Denna fruktansvärda rasblandning", skrev visdiktaren Evert Taube om ett besök i Centralamerika så sent som 1961.³ Men Sverige sågs som förskonat från detta. Skulle skadan dock drabba folket var den omöjlig att reparera. Den rasbiologiskt mindervärdige kunde nämligen inte omvändas. Hon eller han var och förblev en risk. De facto en fiende – oavsett vad vederbörande utförde för aktiva handlingar. Och detta gällde även dennes barn, barnbarn och så vidare.

Den sovjetiske fienden 1945-1990

Efter 1945 förändrades situationen snabbt, då västvärlden hittade en ny fiende: Sovjetunionen, med dess stalinistiska kommunism. Fördelen med denna konflikt, ur en strikt humanistisk utgångspunkt, var att den endast i mindre grad var belastad av biologiska förklaringar eller rasistiska stereotyper. Både väst och öst såg varandra i grunden som likvärdiga människotyper. I den västerländska populärkulturen skildrades den sovjetiske fienden visserligen som ondskefull. Men oftast bar denne "andre" stereotyper som västerlänningen identifierade med sig själv: Ljust hår, blå ögon och målmedveten effektivitet i arbetet (låt vara att sovjetfienden ofta framställdes

¹ *Nationalencyklopedin*, uppslagsord "Statens institut för rasbiologi".

² Detta innebär inte att vi sätter likhetstecken mellan rasbiologi och rasism. Exempelvis fanns kända rasbiologer som med skärpa vände sig mot nazismen, exempelvis Nils von Hofsten (1881-1967).

³ Evert Taube, *Guatemala* (Stockholm 1961).

som alkoholiserad).⁴

Dessa likheter ledde till att västerlänningen till och med kunde samarbeta med "ondskans imperium".⁵ Ett utmärkt källmaterial för att studera detta är populärkulturen, exempelvis James Bond-filmen *Älskade spion*⁶ från 1977. I denna film samarbetar den brittiska underrättelsetjänsten med Sovjetunionens säkerhetstjänst KGB i jakten på stulna atomubåtar. Bonds sovjetiska kollega⁷ (som är en kvinna – vilket närmast är en positiv stereotyp i kalla krigets västliga schablonbild av Sovjetunionen) är inte bara den brittiske agentens jämlike. Hon överträffar ofta denne i yrkesskicklighet.

Vidare är det intressant att sovjetmedborgarens "onda" kulturella identitet förutsattes vara lätt att byta ut mot en "god" västerländsk sådan. Berättelsen om *avhopparen* är en intressant och återkommande genre inom kalla krigets dramaturgi. Den östtyske soldaten Conrad Schuman som hoppade över taggtråden in i Västberlin på den berömda bilden från 1961 blev omedelbart en av "oss", från att ha varit en av "dem". I en av kalla krigets sista västerländska filmer – *Jakten på Röd oktober*⁸ från 1990 – flyr befälhavaren på en sovjetisk superubåt sitt ondskefulla hem för en framtid i det goda USA. Detta förutsätts inte innebära några som helst problem för befälhavaren Marko Ramius framtida byte av kulturell identitet. Tvärtom underlättas kommunikationen mellan Ramius och hans västerländska fiender av att de delar en ömsesidig ridderlig respekt och *yrkeskultur*. Det råder heller inga tvivel om att den sovjetiske Ramius är mer kompetent som befälhavare ombord på en (tekniskt överlägsen) ubåt, jämfört med de amerikanska kollegerna. Symptomatiskt är att Ramius spelas av Sean Connery, mest känd för sin framställning av västvärldens främste kalla kriget-krigare, den ovan nämnde James Bond.

Sammanfattningsvis tyder mycket på att västerlandet under kalla kriget inte såg sin fiende – det ondskefulla Sovjetunionen – såsom biologiskt underlägset. Sovjetmedborgaren var visserligen ond om hon eller han omfamnade det kommunistiska systemet. Men denna fientliga kultur var inte inskriven i fiendens själ, fysiska kropp eller ännu ofödda barnbarnsbarn. Tvärtom. Den kunde bytas ut mot godhet sekundsnabbt, i samma ögonblick som vederbörande tog språnget och hoppade av till väst. Det kan dessutom tilläggas att samtliga sovjetmedborgare förutsattes vilja hoppa av till väst, om de bara fick chansen.

Den muslimske fienden

Tisdag 11 september 2001 anfördes tre amerikanska symboler av den islamistiska organisationen Al-Qaida.⁹ Attackerna riktades mot USA:s ekonomiska, militära och politiska centra och kan därmed tolkas som ett anfall mot västerlandets kultur snarare än mot taktiska mål (exempelvis amerikanska militärbaser alternativt diplomatiska installationer i Mellanöstern). Västvärlden fick en ny huvudfiende, konkretiserad i samlingsnamnet "islam". Denna västerländska mentala omställning underlättades av att "arabvärlden" länge setts med

---

⁴ Jämför denna fiendebild med bilden av den nazityske fienden under kriget. De bägge bilderna är påfallande lika, till skillnad från bilden av den japanske fienden 1941-1945, som var mycket grovt rasistisk.

⁵ Uttrycket "the evil empire" om Sovjetunionen myntades av dåvarande president Ronald Reagan i ett tal i Orlando, Florida, den 8 mars 1983. Talet kan studeras på www.americanrhetoric.com/speeches/ronaldreaganevilempire.htm (hämtat 100809).

⁶ *Älskade spion*, originaltitel *The Spy Who Loved Me* (Storbritannien 1977). Regi Lewis Gilbert.

⁷ Rollfiguren heter *major Anya Amasova* och spelas av Barbara Bach.

⁸ *Jakten på Röd oktober*, originaltitel *The Hunt for Red October* (USA 1990). Regi John McTiernan.

⁹ Attackerna slog mot symbolen för det amerikanska ekonomiska systemet, de bägge skyskraporna som utgjorde World Trade Center, samt militärhögkvarteret Pentagon och – troligen – det politiska centrumet Vita huset i Washington DC.

misstänksamhet i väst, inte minst då flera – oftast sekulära – arabstater associerat sig med Sovjetunionen under kalla krigets dagar. Det har också påpekats hur vissa, framför allt amerikanska, politiska tänkare redan innan 2001 skissat på hur ett uppfattat muslimskt hot borde hanteras. Denna diskussion hamnar dock utanför ämnet för denna essä. Betydligt mer intressant är uppfattningen om "kulturernas krig" mellan islam och västerlandet, som idag genomsyrar stora delar av den västerländska debatten. Detta krig förutsätter nämligen att de bägge kulturernas företrädare är oförmögna att byta kulturell identitet. Kulturen blir därmed en biologisk egenskap, snarare än en social konstruktion. Det är med andra ord möjligt att idag tala om *kulturbiologi* på samma sätt som stora delar av samhället talade om *rasbiologi* på 1900-talet.

Det råder inget tvivel om att mänskligheten uppvisar en omfattande flora av kulturer. Vi är dessutom uppfostrade att tänka på kultur som ett ting, vilket tillhör ett *folk*.¹⁰ Detta antyder att ett folks kultur överförs från generation till generation – frågan är hur detta sker? Det är ju omöjligt att dra gränser mellan kulturer, som till sin natur är samspelande och snabbt föränderliga. Särskilt idag, då globalisering, internet och andra blixtsnabba medier förmedlar kulturella identiteter över hela jorden – utan respekt för mytiska indelningar i "folk". Frågan är långt ifrån enbart akademisk. Begreppen "kultur" och "kulturell identitet" har på bara några år blivit viktiga politiska redskap i debatten. Detta dels utifrån hyllandet av en självuppfattad och självformulerad västerländsk kulturell identitet: frihetlig, demokratisk och stolt. Dels utifrån åsikten att vissa andra kulturer är mindervärdiga, skurkaktiga och efterblivna.¹¹ Och trots att utnämmandet av "islam" som motbild och fiende är något nytt så påstås ofta att "kulturernas krig" mellan islam och västerlandet pågått i evigheter. Problemet är alltså inte huruvida det finns mänskliga kulturer – problemet är att de i allt högre grad utnyttjas politiskt av människor med konfrontativa politiska agendor.

Den evige juden

Det finns tydliga exempel på hur tankarna om rasbiologi respektive dagens syn på kultur (*kulturbiologi*) räcker varandra handen över de senaste hundra åren. De stereotypa föreställningarna om "judar" lämnade aldrig västerlandet, ens efter 1945. Intressant nog lever de rasbiologiska-kulturbiologiska schablonerna vidare i en förment anti-antisemitisk kontext, som syns tydligt i skönlitteratur, film och så vidare. Det handlar numera om "judisk kultur". En "typisk judisk familj" skildras nästan alltid på samma sätt: charmigt bohemisk, stor och lagom vänstervriden med en intellektuell och lite vek pianospelande son, en trygg moder som alltid humoristiskt grälar med familjens patriark medan gamle morfar sitter i ett hörn och fäller skarpsinniga och sarkastiska kommentarer, halvt om halvt på jiddisch. Detta oavsett om filmen hanterar Tyskland på 1930-talet eller moderna judiska människor på Manhattan 2010. Poängen blir att majoritetssamhället i väst aldrig till fullo kan acceptera "juden" som en av "oss", även om skildringen i grunden är positiv, skojfrisk och kanske till och med antinazistisk. Den kulturella identiteten är en del av "judens" biologi och därmed evig. Ett annat intressant uttryck för detta – som blivit mer aktuellt efter 11 september – är begreppet "den judisk-kristna civilisationen", som allt oftare används i västerlandet om den egna kulturen. I begreppet ligger dels en reaktion mot Förintelsen, dels ett erkännande av västerlandets judiska historia. Gott så. Men där finns också en kommunikation av en skillnad. Det "judiska" skiljs från "det kristna" med hjälp av ett bindestreck. Och framför allt finns en exkludering i begreppet, eftersom ordet "muslimska" saknas helt. Detta trots att västerlandet har historiska muslimska erfarenheter, som

¹⁰ Thomas Hylland Eriksen, *Kulturterrorismen: En uppgörelse med tanken om kulturell renhet* (Oslo 1999), sid. 17.

¹¹ *Ibid*, sid. 21.

skulle kunna inkluderas (exempelvis det medeltida muslimska väldet i Spanien eller islams positiva påverkan på renässansen). Sammanfattningsvis går det att påstå att begreppet "den judisk-kristna kulturen" på nåder inkluderar den judiska identiteten i västerlandet, åtminstone så länge som "kristenheten" ser det exkluderade islam som sin huvudfiende.

I centrum för den nutida västerländska kulturbiologiska ideologin finns alltså "islam" och "muslimen". Denne fiende skiljer sig markant från sovjetkommunisten från kalla kriget, eftersom han (de muslimska kvinnorna utmålas oftast som viljelösa offer för burka-krav, hedersvåld, etc.) inte blir "god" så fort han kommer till väst. Tvärtom. Muslimerna infiltrerar västerlandet, eftersom de söker att "underkuva och kolonisera" i förstörda Västeuropa som småningom ska förvandlas till "ett kalifat".¹² Detta enligt den idag mycket omfattande internationella idédebatten kring vad som på engelska kallas för *Eurabia* (på svenska närmast "Eurabien", det vill säga att Europa blir arabiskt). Det finns all anledning att vara djupt kritisk mot dessa idéer, men låt oss istället analysera dem utifrån vårt syfte: Tanken om *kulturbiologi*.

Genetiskt ärftlig kultur

En bärande tanke i kulturbiologin är att kulturen finns nedärvd i generna – i individens fysiska kropp. Denna tankegång är mycket stark i debatten om Eurabien, eftersom förfäktarna framhåller att "muslimer" föder många fler barn än "oss". Lömskheten består alltså mer i produktion av nya "muslimer" snarare än i själva invandringen från muslimska länder. Barnen och barnbarnen och barnbarnens barn förutsätts alltså vara genetiska bärare av *Den Stora Konspirationen* mot västerlandet. De är per definition "onda", trots att de till stora delar inte ens är födda ännu. Samtidigt värjer sig förfäktarna mot varje anklagelse om rasism.

Sverigedemokraterna skriver exempelvis på sin hemsida att partiet kraftfullt tar avstånd från både rasism och "mångkulturalism".¹³ Det är alltså muslimens "kultur" som är anstötlig, inte dennes "ras". Traditionellt har detta uppfattats som klädsamma lögnen för att dölja rasism, vilket i och för sig inte är omöjligt. Men lika möjligt är att Västerlandet – efter erfarenheten av Förintelsen – ändå har tvingats in på ett nytt spår. Särskilt som naturvetenskapen konstaterar att det inte existerar några mänskliga raser. Alla nu levande människor tillhör samma ras: *Homo Sapiens Sapiens*.¹⁴ Återstår alltså att idag använda begreppet kulturbiologi om den idévärld vilken vi traditionellt kallat för rasbiologisk.

Forskningen kring förändring av beteendemönster vid exempelvis invandring har tidigare fokuserat mest på uppfattningar om etnicitet. Detta var självklart, eftersom individer som anlände definierades utifrån sin nationalitet (i Sveriges fall exempelvis den italienska invandringen på 1950-talet, då de nyanlända alltså inte sågs som främst "katoliker" eller – i ännu mindre grad – som "katolska infiltratorer" som skulle inför påvemakt à la "kalifatet"). En internationell auktoritet på området är den norske etnologen Thomas Hylland Eriksen, som forskat i hur snabbt och enkelt en individ kan byta etnicitet – eller välja att behålla den – utifrån sociala krav och behov visavi omgivningen. Ett exempel på sådana byten är den samiska identiteten, som *underkommunicerats* respektive *överkommunicerats* i olika skeden i den skandinaviska nutidshistorien (märk väl att det, angående det samiska exemplet, inte är frågan

¹² Citat från Bruce Bawer, *While Europe Slept: How Radical Islam is Destroying the West from Within* (2006). Återgivet i Andreas Malm, *Hatet mot muslimer* (Stockholm 2009), sid. 17.

¹³ <http://sverigedemokraterna.se/vara-asikter/invandringpolitisk-program> (hämtat 100809).

¹⁴ Se exempelvis Nationalencyklopedin, uppslagsord "Homo" (det vetenskapliga namnet på släktet äkta människor): "Släktet omfattar numera endast en art, den nutida människan (*Homo sapiens sapiens*), men det har tidigare funnits minst två arter, *Homo erectus* och *Homo habilis*. Dessutom räknade man inom arten *Homo sapiens* tidigare även *Homo sapiens neanderthalensis* (neandertalmänniskan)."

om invandring). Emellertid går det att relativt problemfritt överföra forskningen om etnicitet till uppfattningen om kultur. Ingenting tyder på att de som anser att en människas kulturella identitet har biologiska skäl har rätt. Tvärtom. "Föreställningar om gemensamma kulturer och historier är *skapade*", skriver Eriksen.¹⁵ Särskilt tydligt blir det om vi analyserar begreppen *invandrarkultur* respektive *muslimsk kultur*. Det första klumpar ihop människor från Vietnam, Norge och Libanon samt påstår att dessa har en gemensam kultur. Det andra klumpar ihop människor från Indonesien, Marocko och Kina samt påstår att dessa har en gemensam kultur. Inget av dessa koncept fungerar, utan är enbart exempel på hur majoritetssamhället stämpelar minoriteter i pannan med egna och konstgjorda begrepp. Och när begreppet "muslim" om en svensk medborgare dessutom symboliserar en tänkt infiltratör och fiende till västvärlden landar vi en potentiellt farlig politisk situation.

Den biologisk-kulturella dimensionen förstärks av ologiska begrepp som "andra generationens invandrare" respektive "tredje generationens invandrare". Dessa människor, som alltså inte alls är invandrare, påstås hantera den svåra problematiken i att leva "i två kulturer samtidigt".¹⁶ Återigen tolkas alltså kulturer som ting med skarpa gränser, återigen anses det självklart att en "normal" människa enbart har en enda kultur. Vi ignorerar alla de kulturer vi själva bär inom oss, att stockholmaren har mer gemensamt med andra länders storstadsbor än med en småbonde i Jämtland. Att vi hanterar vissa kulturer på arbetet, samtidigt som vi hanterar andra kulturer på fritiden. Att vi blir bärare av "svensk kultur" i Oslo, "europeisk kultur" i Dallas och "västerländsk kultur" i Shanghai. Märkligt nog ökar problematiken för "invandraren" (oavsett generation) då individen assimileras. Ett irakiskt-svenskt äktenskap anses exempelvis mer problematiskt än ett äktenskap mellan två invandrare från Irak. Återigen är det "krocken mellan två kulturer" som utnämns till problem. Och – som vanligt – anses det extra besvärligt när den icke-svenska kulturen är "muslimsk". Det aktualiserar tankegången om "muslimsk kultur". Självklart är det möjligt för "en etnisk svensk" att vara troende muslim. Det finns gott om konvertiter i Västerlandet. Detta problem kan hanteras av majoritetssamhället, eftersom den konverterande inte anses bära på "muslimsk kultur". På samma sätt anses en sekulär invandrare från arabvärlden – likväl som en kristen palestiniere – bära på den kontroversiella "muslimska kulturen". Ännu intressantare blir resonemanget då det handlar om världens största muslimska nationer, exempelvis indonesier. Dessa möter inte alls samma misstänksamhet i Västeuropa som sina trosbröder från Mellanöstern. Kulturbioin är alltså etniskt selektiv och drabbar främst "araberna"¹⁷.

Historiens varning

Återigen landar vi i kulturens biologiska dimension, som den tolkas av majoritetssamhället i Västvärlden. Vi anser oss kunna "se" på en individ, om han är en del av "muslimsk kultur". På samma sätt som västerlänningar under mellankrigstiden ansåg sig kunna känna igen en jude, vilket vi idag med rätta tolkar som antisemitism. Denna nutida kulturbioin tar sig högst konkreta uttryck, i form av danska Muhammedteckningar och svenska rondellhundar. Rekvizitan i fysionomin är vilda rullande ögon, kraftig ansiktsbehåring, stort skägg och en ännu större kroknäsa. Där vi tidigare kände igen "juden" i vissa människors fysionomi ser vi idag "muslimen". Andra har vi sett konsekvent genom västvärldens nutidshistoria – framför allt romerna. Frågan om detta är rasism eller kulturbioin är inte lingvistisk. Den är viktigare än så. Den handlar om huruvida humanismen är en grund för "vår västerländska kultur" – eller om

¹⁵ Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism* (Nora 2007), sid. 116. Kursivering i original.

¹⁶ Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism* (Nora 2007), sid. 170.

¹⁷ Detta dimmiga begrepp inkluderar ofta exempelvis perser från Iran.

den är en fernissa. Thomas Hylland Eriksen skriver om "vår tids repressiva återtåg från den franska revolutionens rättviseidéer till våta drömmar om organiska gemenskaper" vilka släpper fram "fascistoida puritaner" som efter 11 september 2001 givits fritt spelrum i offentligheten:

- Gränsen går där vårt folk slutar. Vårt folk slutar där vår gemensamma kultur slutar. Vår gemensamma kultur slutar där vi säger att den gör det.¹⁸

Den väg som vi slår in på, då sådant tal accepteras, måste utlösa de starkaste varningsklockor inom oss. För efter 1945 vet vi var denna väg slutar.

---

¹⁸ Thomas Hylland Eriksen, *Kulturterrorismen: En uppgörelse med tanken om kulturell renhet* (Oslo 1999), sid. 25.